

статі предметом глибокого прагматичного наукового аналізу, відповідних дискусій, результат яких повинен забезпечити законодавця висновками, які можна було б втілити у життя.

Література

1. Щербина В. І. Теоретичні проблеми охоронної функції трудового права в умовах ринкових відносин. — Д.: Акад. митної служби України, 2004. — 211 с.
2. Рядько Т. М. Методологические вопросы познания функций права: Материалы к лекциям. — Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1974. — 152 с.
3. Catala N. Cahiers de droit de l'entreprise. — 1977. — № 1. — Р. 52. — Цит. за: Щербина В. І. Теоретичні проблеми охоронної функції трудового права в умовах ринкових відносин. — Д.: Акад. митної служби України, 2004. — С. 46.
4. Трудовое право: Энцикл. слов. / Редкол.: С. А. Исапов и др. — 4-е изд. — М.: Сов. энцикл., 1979. — 572 с.
5. Трудовое право Украины: Учеб.-справ. пособие / Г. И. Чапышева, Н. Б. Болотина, Т. М. Додина и др. — Х.: Одиссей, 2000. — 480 с.
6. Лазор В. В. Проблеми правового регулювання трудових спорів і конфліктів за умов формування ринкових відносин в Україні. Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.05/ Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 40 с.
7. Жерпаков В. В. Теоретичні та практичні питання інституту захисту прав людини в сфері праці // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. пр. — О., 2005. — Вип. 25. — С. 329-335.

УДК 349.3:364

Б. І. Сташків

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ІНСТИТУТ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Словник О. І. Ожегова тлумачить безпеку як стан, при якому не загрожує небезпека і є захист від небезпеки. В. Даль безпеку розумів як відсутність небезпеки, збереження, надійність. У ст.1 Закону РФ від 5 березня 1992 р. «Про безпеку» дається нормативне визначення безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Це визначення перекочувало в українську юридичну науку.

19 червня 2003 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основи національної безпеки України», що є базовим і визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. У ст. 1 цього Закону національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

У літературі в залежності від засобів захисту розрізняють такі види безпе-

ки, як політична, економічна, соціальна, екологічна, воєнна, інформаційна, технологічна, юридична, епідемічна, продовольча тощо. Ці та інші види безпеки найчастіше розглядаються з точки зору філософії, соціології, політології, економіки, юриспруденції. Відсутні чітко визначені критерії розмежування безпеки на окремі її види, визначення їх змісту та співвідношення між собою.

Соціальну безпеку можна розглядати у широкому сенсі як стан захищеності суспільства чи людства, і тоді вона ототожнюється з безпекою у цілому і національною безпекою зокрема. Більшість фахівців соціальну безпеку розглядають у вузькому сенсі, зокрема як гарантування і забезпечення державою реалізації людиною її соціальних прав.

Ученими даються різні дефініції соціальної безпеки. Так, на думку О. Скрипнюк і В. Тихого, соціальна безпека — це позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами підтримання гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб їх розвитку [1]. На думку П. І. Шевчука, соціальна безпека людини — це певний стан її життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог [2]. М. Фірсова соціальну безпеку визначає як створені державою умови, що гарантують захист населення від факторів, які негативно впливають на якість його життя [3]. В. Гошовська під соціальною безпекою розуміє стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи і суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз [4].

У нормативних актах не дається визначення соціальної безпеки. Не зрозуміло, чи вона є самостійним видом національної безпеки, чи складовою, наприклад, економічної безпеки або розчинюється у різних видах національної безпеки.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» містяться важливі положення, які стосуються соціальної безпеки. У ст. 6 зазначається, що пріоритетами національних інтересів є: 1) гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; 2) зміцнення соціальної стабільності в суспільстві; 3) створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; 4) розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення. Відповідно до ст. 7 основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці і стабільності в суспільстві у соціальній та гуманітарних сферах є: 1) невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; 2) неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; 3) криза системи охорони здоров'я

і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення, поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; 4) загострення демографічної кризи; 5) зниження можливості здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; 6) прояви моральної та духовної деградації суспільства; 7) зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва. Стосовно цих загроз у ст. 8 цього Закону визначені основні напрямки державної політики з питань національної безпеки у соціальній та гуманітарній сферах. Ці положення вказаного Закону бажано розвинути у Законі України «Про соціальну безпеку», необхідність прийняття якого диктує життя.

На мою думку, соціальна безпека — це стан захищеності правовими, економічними і політичними засобами соціальних прав людини, що забезпечує їх стабільність, реальне використання та гідний рівень життя членів суспільства. Основні соціальні права людини закріплені у ст. ст. 43–52 Конституції України. Саме у рамках цих прав повинні проводитись наукові дослідження фахівців трудового права, права соціального забезпечення та права соціального захисту населення.

За об'єктом захисту встановлюється соціальна безпека людини і громадянина, суспільства та держави. Безпека людини забезпечується через закріплення у нормах права соціальних прав та створення ефективного механізму гарантування цих прав. Безпека окремих соціальних груп і суспільства у цілому формується державним апаратом та інститутами громадянського суспільства шляхом створення сприятливих умов для їх існування і розвитку. Безпека держави передбачає успішне виконання державним апаратом функцій соціальної держави і запобігання виникненню соціальних проблем, які ведуть до дестабілізації існуючого ладу.

Основною метою соціальної безпеки є створення і забезпечення умов для реалізації членами суспільства їх соціальних прав незалежно від їх правового статусу.

До головних завдань соціальної безпеки належать:

– у політичній сфері: 1) формування громадської думки на підтримку соціально-економічних реформ, які проводяться державою; 2) запобігання соціальному розшаруванню українського суспільства та формування середнього класу як основи стабільності у державі; 3) оптимальний розподіл повноважень у соціальній сфері між центральними і місцевими органами виконавчої влади і місцевого самоврядування;

– у соціальній сфері: 1) визначення видів соціального забезпечення, які необхідно надати певним верствам населення; 2) розподіл соціальних благ за принципом соціальної справедливості; 3) створення умов для підвищення соціально-економічної активності населення, застосування сучасних мотиваційних і стимулюючих механізмів високопродуктивної праці; 4) забезпечення достатнього життєвого рівня кожної людини; 5) створення необхідних умов доступу до об'єктів соціальної інфраструктури; 6) здійснення моніторингу за динамікою соціальної міграції і соціальною структурою суспільства для роз-

робки і здійснення заходів щодо збереження соціальної стабільності; 7) забезпечення доступності медичної та медико-санітарної допомоги, санітарно-епідеміологічного добробуту населення; 8) захист громадян як споживачів;

– у сфері економіки: 1) забезпечення структурного перетворення підприємств по виробництву технічних засобів реабілітації; 2) формування обсягів і структури технічних засобів реабілітації, що виробляються відповідно до потреб суспільства; 3) розширення можливостей ринку праці на базі створення нових і розширення існуючих виробничих структур для забезпечення зайнятості осіб з обмеженими можливостями;

– у фінансовій сфері: 1) оптимізація структури витрат на фінансування соціальної сфери і, в першу чергу, на виплату пенсій, допомог, надання пільг; 2) створення ефективної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування та системи недержавного соціального страхування; 3) визнання соціального бюджету як складової державного бюджету України;

– у правовій сфері: 1) комплексне правове регулювання соціальних процесів, що відбуваються в країні; 2) створення ефективного правового механізму охорони соціальних прав; 3) здійснення належного контролю за використанням коштів на соціальні потреби.

Суб'єктами забезпечення соціальної безпеки є: 1) Президент України; 2) Верховна Рада України; 3) Кабінет Міністрів України; 4) Рада національної безпеки і оборони України, в апараті якої є відділ соціальної безпеки; 5) міністерства та інші центральні органи виконавчої влади і в т.ч. Міністерство праці і соціальної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту; 6) суди загальної юрисдикції; 7) прокуратура України; 8) місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; 9) громадяни України, об'єднання громадян. У Законі України «Про соціальну безпеку» необхідно закріпити цей перелік та розкрити їх повноваження і функції по забезпеченню соціальної безпеки.

Загрози соціальній безпеці — це умови і фактори, що створюють небезпеку в користуванні соціальними правами або ведуть до зниження рівня життя людини. До групи соціально-економічних загроз належить зростання безробіття, антагонізація соціальної структури, люмпенізація населення, криміналізація суспільних відносин, технологічне відставання економіки, зниження життєздатності країни, а до групи соціально-психологічних — фізична деградація населення, криза сім'ї, деградація життєвих цінностей [5].

Для забезпечення соціальної безпеки необхідно проводити відповідну соціальну політику. Елементами такої політики є: 1) соціальне забезпечення; 2) соціальна допомога; 3) соціальний захист; 4) соціальна робота [6]. Її основними напрямками є: 1) охорона здоров'я; 2) підтримка сім'ї, дитинства, материнства, батьківства; 3) житлова політика, комунальне, побутове обслуговування населення; 4) підтримка престарілих та інвалідів; 5) соціальне обслуговування населення; 6) охорона навколишнього природного середовища; 7) загальнодержавне і місцеве облаштування мігрантів, особливо біженців і виму-

шених переселенців [7]. Основні напрямки державної політики з питань соціальної безпеки бажано закріпити у відповідному законі.

Соціальна безпека, з одного боку, означає відсутність небезпеки, а з іншого — наявність стану захищеності життєво важливих інтересів. Звідси її можна розглядати як мету, засіб та результат діяльності людини по захисту від чинників, явищ, подій та процесів, що становлять їй загрозу [8].

Для визначення рівня соціальної безпеки використовують порогові значення — граничні величини, вихід за межі яких перешкоджає нормальному перебігу соціальних процесів і призводить до формування негативних руйнівних тенденцій у забезпеченні соціальної безпеки. Саме з цією метою встановлені основні державні соціальні гарантії, а саме: 1) мінімальний розмір заробітної плати; 2) мінімальний розмір пенсії за віком; 3) неоподатковуваний мінімум доходів громадян; 4) розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.

Правове регулювання соціальної безпеки має важливе значення для права соціального захисту населення, оскільки протидіє формальному закріпленню соціальних прав, зокрема наданню соціальних виплат у надзвичайно малих розмірах, що не запобігають соціальному невдоволенню мас, порушенню принципу справедливості при розподілі матеріальних благ тощо. Норми, що стосуються соціальної безпеки, цементують соціальне законодавство в єдине ціле. Вважаю, що правові засади соціальної безпеки слід розглядати як окремий інститут права соціального захисту населення.

Література

1. Скрипнюк О., Тихий В. Соціальна держава і проблеми забезпечення соціальної безпеки // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 45.
2. Шевчук П. І. Соціальна політика. — Л.: Світ, 2002. — С. 108.
3. Фирсова М. А. К понятию социальной безопасности населения // Вестник Челябинского университета. Сер. 8. Экономика. Социология. Социальная работа. — 2001. — № 1. — С. 47.
4. Гошовська В. Соціальна домінанта національної безпеки // Стратегічна панорама. — 2003. — № 2. — С. 97.
5. Білорус О., Маслово-Лисичкіна Н. Глобалізація розвитку і соціальна безпека // Вісн. — 2001. — № 5. — С. 23–24.
6. Волков В. В. Социальная безопасность. Ч. 1. — М., 1998. — С. 27.
7. Капицын В. М. Социальная политика и право: сущность и взаимозависимости // Российский журнал социальной работы. — 1998. — № 8. — С. 22.
8. Папов М., Тихий В. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми) // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — № 3. — С. 12.